

ULUSLARARASI GELİŞİM AKADEMİ DERGİSİ

Cilt/Volume 1 Sayı/Number 4 ISSN 2979-9902

International

Journal of Development Academy

ULUSLARARASI GELİŞİM AKADEMİ DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL OF DEVELOPMENT ACADEMY

Sahibi: Palandöken Gelişim Derneği Adına: Lokman LOKMACI

Owner: On behalf of Palandöken Gelişim Derneği, Lokman Lokmacı

Sorumlu Müdür / Publications Director: Numan ÜN

Tasarım/Graphic Design: Cavit Emre ŞEN

Uluslararası Gelişim Akademi Dergisi (International Journal of Development – Academy); editörler kurulu bulunan, uluslararası hakemli bir dergidir. Gönderilen yazılar önce Baş Editör ve ilgili Editör tarafından bilimsel nitelik, etik araştırma yöntemlerini uygunluk açısından incelenerek değerlendirilir. Uygun bulunan yazılar alanında uzman en az iki ayrı hakeme gönderilir. Hakemlerin kararları doğrultusunda yazı ya doğrudan ya da düzeltilerek yayınlanır veya reddedilir. Hakemlerin gizli tutulan raporları dergi arşivinde on yıl süre ile tutulur. Dergi; mimarlık disiplinleri, tasarım, sosyal ve beşeri bilimler, spor bilimleri ve sanatla ilgili kuram ve yaklaşımları etkileşimli, disiplinler arası çalışmalar yoluyla ele alan araştırma, derleme, inceleme ve tanıtma gibi içeriklere sahip bilimsel metinleri elektronik ortamda okuru ile paylaşan uluslararası hakemli bir dergidir.

International Journal of Development (Academy); It is an international refereed journal with an editorial board. Submitted manuscripts are first evaluated by the Editor-in-Chief and the relevant Editor by examining them in terms of scientific quality and appropriateness of ethical research methods. Appropriate manuscripts are sent to at least two separate referees who are experts in their fields. In line with the decisions of the referees, the article is either published directly or by editing, or is rejected. The confidential reports of the referees are kept in the journal archive for ten years. Magazine; is an international peer-reviewed journal that shares scientific texts with content such as research, compilation, review and promotion, which deals with theories and approaches related to architecture, design, social and human sciences, sports sciences and art through interactive, interdisciplinary studies.

Uluslararası Gelişim Akademi Dergisi (International Journal of Development – Academy) iki ayda bir yayınlanır.

International Journal of Development – Academy is published in two months.

Dergideki yazı içeriklerinin sorumluluğu yazarlara aittir.

The responsibility of the contents of articles belongs to the authors.

ULUSLARARASI GELİŞİM AKADEMİ DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF DEVELOPMENT ACADEMY

Baş Editör/Editör-in-Chief: Prof.Dr. Süleyman TOY (Atatürk Üniversitesi,
suleyman.toy@atauni.edu.tr)

Tel/Phone: 0442 2316110 e-posta/e-mail: gelisimakademidergisi@gmail.com

Sayı Editör Yardımcıları / Assistant Editors in the Volume

Doç. Dr. Süleyman LOKMACI (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, slokmaci@erzincan.edu.tr)

Dr. Öğr. Üyesi Müge YÜCE- Atatürk Üniversitesi

Doç.Dr.Önder YAĞMUR (Atatürk Üniversitesi, oyagmur@atauni.edu.tr)

Sayı Alan Editörleri / Field Editors in the Volume

Prof. Dr. Besim Yıldırım- Atatürk Üniversitesi

Prof.Dr. Fatih Kıyıcı- Atatürk Üniversitesi

Prof.Dr. Gonca Alak - Atatürk Üniversitesi

Prof.Dr. Halit Dursunoğlu- Atatürk Üniversitesi

Prof.Dr. Kerem Karabulut- Atatürk Üniversitesi

Prof.Dr. Mehmet Sait Dilek- Atatürk Üniversitesi

Prof.Dr. Manu P. Sobti- University of Queensland-Brisbane, Australia

Prof.Dr. Mitchell Joachim- NYU, Terreform ONE New Lab, USA

Prof.Dr. Mustafa Bulat – Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Muzaffer Uysal – Virginia Polytechnic Institute / USA

Prof.Dr. Nimet Yıldırım- Atatürk Üniversitesi

Prof.Dr. Ömer Özden- Atatürk Üniversitesi

Prof.Dr. Selim Başar- Eskişehir Anadolu Üniversitesi

Prof.Dr. Ufuk Şimşek- Atatürk Üniversitesi

Prof.Dr. Zeynep Eren- Atatürk Üniversitesi

Doç.Dr. Adnan Küçükali- Atatürk Üniversitesi

Doç.Dr. İbrahim Caner Türk- Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Doç. Dr. Gül Aktaş- Pamukkale Üniversitesi

Doç. Dr. Gül Şimşek- Atatürk Üniversitesi

Doç.Dr. Mustafa Mete- Gaziantep Üniversitesi

Doç.Dr. Naim Ürkmez- Erzurum Teknik Üniversitesi

Doç.Dr. Oktay Özgül- Kırgızistan Manas Üniversitesi

Doç.Dr. Savaş Yeşilyurt- Atatürk Üniversitesi

Doç.Dr. Zeliha Tekin- Muş Alparslan Üniversitesi

Dr.Öğr. Üyesi Adem Tüzemen- Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Dr. Abdullah Cüneyt Küsmez- Hacettepe Üniversitesi

Dr. Cansu Güller Yanar- Atatürk Üniversitesi

Yabancı Dil Danışmanı / Language Supervisor: Doç.Dr. Savaş YEŞİLYURT- Atatürk Üniversitesi

Yayın Tarihi: 26.03.2024

Publication Date: 26th March 2024

İÇİNDEKİLER/ CONTENTS

Makale Başlığı – Yazarlar
Title

Sayfa
Numarası
Page
Number

Richard sennett'in zanaatkârlık kavramı bağlamında toplumsal eşitsizlik süreçlerinin incelenmesi; (Examination of social inequality processes in the context of richard sennett's concept of craftsmanship , Caner Şengüenalp- Rojda Kut) 1 - 8

Mizancı Murad Bey'in kaleminden Şeyh Bedreddin isyanı; 9 - 18
(Sheikh Bedreddin revolt from the perspective of Mizancı Murad Bey, Numan Ün)

Modern Toplum,Modern Aile ve Eğitim; 19 - 23
Modern Society, Modern Family and Education, İ.Rıfki Benk- Orhan Aras

Kentlerde yaşanan iklim değişikliğinde yeşil altyapı çözümleri: Erzurum örneği 24 - 32
; Green infrastructure solutions for climate change: the case study of Erzurum City
Özlem Nur Samancı- Rabia Karadağ

MİZANCI MURAD BEY'İN KALEMİNDEN ŞEYH BEDREDDİN İSYANI

Yayına Geliş Tarihi: 02.03.2024
Yayınlanma Tarihi: 27.03.2024

Numan ÜN¹

Özet:

Osmanlı-Türk tefekkür tarihinin en ilginç simalarından birisi olan Şeyh Bedreddin, Fetret Devrinde (1402-1413) Çelebi Musa'nın kazaskerliği görevinde bulunmuş, bu görevi sırasında geniş çevrelerle ilişki kurma olanağına sahip olmuştur. Çelebi Mehmed'in kardeşlerini bertaraf ederek tahta cülusundan sonra ilmine hürmeten İznik'te ikamete memur edilen Şeyh Bedreddin, bu sırada yakın müritleri Börklüce Mustafa (Dede Sultan) ve Torlak Kemal'le birlikte Osmanlı yönetimine karşı isyan etmiştir. Kısa süre içerisinde kendi etrafında toplamayı başaran Şeyh ve adamları zaten zor günler geçiren Osmanlı idaresini derinden sarsmışlardır. Yaşadığı dönemin önemli alimlerinden birisi olan Şeyh Bedreddin'in ilmi kişiliği bu isyan hareketinin gölgesinde kalmıştır. Şeyh Bedreddin, Osmanlı tarihçilerinin resmi tarih anlayışına uygun olarak yazdıkları eserlerde zındık, mülhit ve asi olarak tanıtılmaktadır. Bu durum müverrihlerin eserlerini kaleme alırken daha çok Osmanlı saltanatına tarafgir olarak hareket etmelerinden kaynaklanmaktadır. Oysa XX. yüzyıl müelliflerinden Mizancı Murad resmî ideolojinin dışına çıkarak Şeyh Bedreddin'i bir kahraman olarak ele almıştır.

Bu çalışmada Jön Türkler'in önde gelen isimlerinden biri olan Mizancı Murad'ın

Târîh-i Ebü'l-Fârûk isimli eserine göre Şeyh Bedreddin İsyanı değerlendirilmeye çalışılacaktır. Müellif, Ebü'l-Fârûk'un 1. cildinin 232-242 sayfalarında "Birinci Eser-i İntibah" başlığı altında Şeyh Bedreddin vakasını ele almıştır. Söz konusu bölümde ilk önce İslam dininin yanlış anlaşıldığından ve tatbik edildiğinden bahseden müellif, ilk Osmanlı padişahlarının alimler yerine tekke şeyhlerine itibar etmelerinin İslam'ın doğru anlaşılması hususunda ciddi sorunlara yol açtığından bahsetmektedir. Ayrıca Bizans medeniyetinin etkisiyle Osmanlı'da ruhban sınıfının ortaya çıktığını ve bu suretle İslam dininin ruhbanîyetin istilasına hedef olduğunu da iddia etmektedir. Mizancı Murad tehlikenin farkında olanların padişahların tekkelere intisapları sebebiyle ses çıkaramadıklarını da aktarmaktadır. Şeyh Bedreddin'i İslam'ın karşılaştığı bu tehlikeyi gören ve yüreği sızlayan bir düşünür olarak nitelendiren müellife göre Şeyh Bedreddin ve halifelerinin isimleri Osmanlı inkılabını hazırlayan mücahitler defterinin başına yazılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Mizancı Murad, Şeyh Bedreddin, İsyan, Türkiye, Osmanlı

SHEIKH BEDREDDIN REVOLT FROM THE PERSPECTIVE OF MİZANCI MURAD BEY

Abstract

Sheikh Bedreddin, one of the most interesting figures in the history of Ottoman-Turkish contemplation, served as a qazasker of Çelebi Musa during the Fetret Period (1402-1413) and had the opportunity to establish relations with wide circles during this duty. After the accession of Çelebi Mehmed to the throne by eliminating his brothers, Sheikh Bedreddin

¹ Yüksek Lisans, Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat,
Tarih/Yeniçağ, ORCID: 0009-0006-7183-6528

was assigned to reside in Iznik out of respect for his knowledge, and in the meantime he rebelled against the Ottoman administration together with his close disciples Börklüce Mustafa (Dede Sultan) and Torlak Kemal. The Sheikh and his followers, who managed to rally the masses of people who were dissatisfied with the Ottoman administration, deeply shook the Ottoman administration, which was already going through hard times. The scholarly personality of Sheikh Bedreddin, one of the most important scholars of his time, was overshadowed by this rebellion movement. In the works written by Ottoman historians in accordance with the official understanding of history, Sheikh Bedreddin is introduced as a heretic, a heretic and a rebel. This situation stems from the fact that these historians acted more in favour of the Ottoman sultanate while writing their works. However, Mizancı Murad, one of the 20th century authors, went beyond the official ideology and treated Sheikh Bedreddin as a hero.

In this study, it will be tried to evaluate the Sheikh Bedreddin Rebellion according to the Târîh-i Ebü'l-Fârûk of Mizancı Murad, one of the leading figures of the Young Turks. The author deals with the case of Sheikh Bedreddin on pages 232-242 of the first volume of Ebü'l-Fârûk under the title "First Work of Intibah". In this section, the author first mentions the misunderstanding and misapplication of Islam, and mentions that the early Ottoman sultans' reliance on tekke sheikhs instead of scholars led to serious problems in the correct understanding of Islam. He also claims that a clergy emerged in the Ottoman Empire under the influence of the Byzantine civilisation and thus Islam was targeted by the invasion of the clergy. Mizancı Murad also states that those who were aware of the danger could not speak out due to the sultans' affiliation to the tekkes. According to the author, who characterises Sheikh Bedreddin as a thinker who saw this danger facing Islam and whose heart ached, the names of Sheikh Bedreddin and his caliphs should be written at the beginning of the

book of the mujahideen who prepared the Ottoman revolution.

Keywords: : Mizancı Murad, Sheikh Bedreddin, Rebellion, Türkiye, Ottoman

Giriş

Mizancı Murad Bey, Dağıstan'ın Tarhu (Dargu) cumhuriyeti kısmında bulunan Huraki kasabasında dünyaya gelmiştir. Şeceresi bin-el kadî Mustafa bin-el kadî Tâhâ bin-el kadî Said-el Huraki'dir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak İstanbul'a geldiğinde 20 yaşında olduğu göz önüne alınırsa tahmini olarak 1853'te doğduğu söylenebilir (Abdullah, 1952, s.69-70).

Yedi yaşından sonra tahsil için Rusya'ya gönderilen Murad Bey, diğer çocukların altı yılda bitirdiği Timurhan-Şûrâ Rüştiyesi'den bir buçuk yılda mezun olmuş ve mükafat olarak 1866'da İstavropol İdadisine kaydolmuştur (Abdullah, 1952, s.71; Emil, 1979, s.36-37).

İstavropol İdadisinde, okul müdürü Lev Markof'un Müslüman çocuklarının ramazan farizalarını yerine getirmeleri konusundaki müsaade ve kolaylığı iptal etmesi nedeniyle Müslüman talebeler adına ve Emirof Murad imzasıyla Tiflis'te bulunan Kafkasya genel valisi ve imparatorun kardeşi Grandük Mişel'e bir telgraf çeken Murad Bey okul müdürünü şikâyet eder. Murad Bey'in şikâyeti dikkate alınıp mesele hallolur ancak okul idaresi ile arası açılır ve Batum yolu ile İstanbul'a kaçmıştır (Abdullah, 1952, s.72; Emil, 1979, s.42).

İstanbul'a geldiğinde (14 Şubat 1873) henüz yirmi yaşında olan Murad Bey, önce Midhat Paşa'ya sığınmış ve daha sonra onun aracılığı ile Maliye Nazırı Şirvanî-zâde Rüşdî Paşa'ya intisap etmiştir. Bu sayede Hariciye Matbuat Kaleminde sekiz

yüz kuruş maaşla çırak olduğu gibi Rüşdî Paşa'nın da mühürdârı olarak da görevlendirilmiştir (Abdullah, 1952, s.72; Emil, 1979, s.56-57; Uçman, 2020, s.214).

Rüşdî Paşa'nın sadareten azli ve Halep valisi olarak tayin edilmesinden sonra Şirvanî-zâde konağından ayrılan Murad Bey, girmiş olduğu sınavı kazanarak Mekteb-i Mülkiye-i Şahâne'nin tarih hocasına atanmıştır. Ayrıca Dârülmuaallimîn-i Âliye'de hocalık ve müdürlük yapan Murad Bey, Muhtelit Muhâcirin Komisyonu'nda ve Maarif Nezâreti Teftiş ve Muayene Heyeti'nde de görev yapmıştır (Abdullah, 1952, s.75; Uçman, 2020, s.214).

İstanbul'a gelmeden önce Rusya'da çıkan Goloz ve Kafkaz gazetelerinde ve Gorskiy Sbornik risalesinde çeşitli konularda makaleler yayımlayan Murad Bey, İstanbul'a geldiği ilk yıllarda Türkçesinin zayıf olması nedeniyle birkaç sene herhangi bir yayın neşretmemiş, sonrasında yabancı gazetelerin saldırılarına karşı müdafaa mahiyetinde Mehmed M. D. imzası ile Vakıf ve İttihad gazetelerinde makaleler yayımlamıştır. Bir süre sonra Vakıf gazetesinin yazı heyetine dahil olan Murad Bey, ücreti az bulduğundan gazeteden ayrılmıştır (Abdullah, 1952, s.76; Emil, 1979, s.66; Uçman, 2020, s.214).

Murad Bey, Kâmil Paşa'nın sadareti sırasında Mizan Gazetesini yayımlama izni almış ve burada devlet idaresindeki suistimallerden bahsettiği gibi ve kendisine müracaat eden memurların uğradıkları zulüm ve tecavüzler üzerinde durmuştur. Bu faaliyeti karşısında Sultan II. Abdülhamid, onu bu meslekten uzaklaştırmak için yüksek maaşlı ve elli bin lira araba parası tahsisatı olan duyûn-ı umumîye komiserliğine atadığı gibi ikinci rütbeden Mecîdî nişanı ve altın liyakat madalyasıyla taltif etti (Abdullah, 1952, s.77; Uçman, 2020, s.215).

Memleketin içine düştüğü siyasî, iktisadî ve içtimaî felâketlerden kurtulabilmesi amacıyla hazırladığı bir reform lâyhası II. Abdülhamid tarafından ilgi görmeyince yönetimle arası açılan Murad Bey, Türkiye'den ayrılarak yayın hayatına yurt dışında devam etmeyi uygun görmüştür. Onun bu kararında saray ile arasının tamamen bozulmasının ve Duyûn-ı Umûmiyye'den tanıdığı bir kısım Batılıların da teşvik ve telkinlerinin etkili olduğu bilinmektedir (Abdullah, 1952, s.78; Emil, 1979, s.105; Uçman, 2020, s.215).

Murad Bey, Avrupa'ya giderek şu hususları gerçekleştirmeyi amaçlıyordu:

1. Türkiye'nin dahili durumu hakkında Avrupalı muhatapları doğru şekilde bilgilendirmek, sıkıntıların resmi idareden kaynaklandığını ve Osmanlıların yeniliklere yatkın olduğunu, ıslahatlar sayesinde güçlenecek olan Türkiye'nin diğer medenî memleketlere de faydası dokunacağını anlatarak Avusturya ve Rusya'nın politikalarını boşa çıkarmak
2. Emeni meselesinin gerçek sebeplerini açıklamak
3. Cehalet içinde bulunan ve istibdad yükü altında ezilen Osmanlı toplumunda ilk uyanan fikirlerin ifrat derecesinde ileri gittiği geçmişte örnekleri ile görülmüştür; bunu ve neden olacağı zararların önüne geçebilmek için bir ıslahat programı düzenlenmesi ve halkı intizamlı harekete davet etmek
4. İşini severek ve özenerek yapma fikrini halka aşılama

Bu düşüncelerini hayata geçirmek için önce Dağıstan'a gitmeye karar vererek 19

Kasım 1895'te Sivastopol vapuruna binerek İstanbul'dan ayrıldı. Sivastopol'a vardığı sırada Rus gazetelerini gözden geçiren Murad Bey, II. Abdülhamid'in Lord Salisbury'e yazdığı ve İngiltere aleyhine fikirlerini ihtiva eden mektubun tercümesini ve Avusturya Hariciye Nazırı Comte Goluchowski'nin bölüştürme ve denetleme yolu ile şark meselesini halletmek ve böylece bu sorunu ortadan kaldırmak gerektiğini müdafaa eden bir beyanatta bulunacağına dair telgraflarını okuyunca Dağıstan'a gitmekten vazgeçti. 26 Kasım 1895'te Avrupa'ya doğru hareket ederek 30 Kasım'da Viyana'ya vardı. O gün elçilik vasıtası ile Sultan II. Abdülhamid'e bir mektup gönderdi. Bu mektubunda İngiltere'nin aleyhinde sayılacak söylemlerde bu derece ileri gidilmesinin sakıncalarından bahsetmiş, tutulan bu siyasetin tehlikesini meşrutiyetin ilanı lüzumunu ileri sürmüştür. Meşveret usulü ile kamuoyu teskin edilmediği takdirde çıkar yolun hükümdarlığın terki olduğunu belirterek padişahı ya meşrutiyeti kabule ya da saltanatı terk etmeğe davet etti. (Abdullah, 1952, s.79; Uçman, 2020, s.215).

Murad Bey, Avrupa'daki Genç Türklerin hareket ve neşriyatını istenilen yola sevk ve umumi bir meslek tayinine çalışmak amacıyla Viyana'dan ayrılarak 5 Aralık 1895'te Paris'e gitti. Paris'te bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin başkanı Ahmed Rıza Bey'le anlaşmazlık yaşadığından dolayı Londra'ya geçerek Lord Salisbury ve bazı Ermeni komitacılarıyla temaslar kurduktan sonra Mizan Gazetesi'ni Mısır'da yayınlamaya karar vermiş ve bu amaçla 29 Aralık 1895'te Paris'ten ayrılarak Kahire'ye gitmiştir (Abdullah, 1952, s.80; Uçman, 2020, s.215). Kahire'de Mısır Hidivi II. Abbas Hilmi Paşa'nın hasmane tavırları ve Lord Cromer'in baskıları neticesinde 10

Temmuz 1896'da Mısır'dan ayrılarak önce Marsilya'ya ardından tekrar Paris'e gitti (Abdullah, 1952, s.82).

Paris'te İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri arasındaki çekişmeler neticesinde Ahmed Rıza'ya muhalefet eden Kaymakam Şefik, Çürüksulu Ahmed, İshak Sükûtî, Şerefeddin Mağmûmî, Süleyman Nazif ve Ali Kemal gibi Jön Türkler'in desteğiyle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin başına geçti. Cemiyetin sabık reisi olan Rıza Bey'in neşriyat işlerine karışması gibi sebeplerden dolayı cemiyetin merkezini Cenevre'ye taşıdı. Burada Türkçe Meşveret yerine Mizan'ı çıkarmaya başladı. Ancak cemiyet Ahmed Rıza'nın faaliyetleri neticesinde 2 Ocak 1897'de İttihat ve Terakki Cemiyetinden istifa etmiştir. Daha sonra "Türkiye'nin zaf ü kuvveti" başlıklı bir risale neşrederek İttihat ve Terakki Cemiyeti ile olan alakasını fiilen de kesmiştir (Abdullah, 1952, 82-83; Uçman, 2020, s.215).

II. Abdülhamid, Ahmed Celâlüddin Paşa aracılığıyla hükümeti eleştiren yayınların durdurulması karşılığında genel af ilan edeceği ve bu tarihten altı ay sonra da gereken ıslahatın yapılacağını bildirdi. Murad Bey, 20 Temmuz 1897'de Sultan II. Abdülhamid'e hitaben yazdığı mektubunda padişahın bu kararından duyduğu memnuniyeti belirterek neşriyatını altı ay boyunca erteleyeceğini bildirmiş ve 11 Ağustos 1897'de Paris'ten ayrılarak 14 Ağustos'ta İstanbul'a gelmiştir (Abdullah, 1952, 83-84). Ancak padişah verdiği hiçbir sözü tutmayınca Murad Bey Dağıstan'a dönmek istemiş ancak kendisine izin verilmemiştir. Öte yandan halkın gözünden düşmesi için Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesi üyeliğine tayin edilmiş ve II. Meşrutiyetin ilanına kadar bu vazifede kalmıştır (Abdullah, 1952, 84-85; Uçman, 2020, s.215).

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra memuriyetten istifa ederek Mizan'ı tekrardan neşre başlamış, ancak İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne muhalefet etmesi nedeniyle gazetesi kapatılmıştır. Daha sonra 31 Mart Vakası'nın tahrikçileri arasında bulunduğu, II. Abdülhamid ile gizlice ittifak ettiği, onun parasıyla taşrada dolaplar çevirdiği, istibdadı geri getirerek sadrazam olmak amacıyla bulunduğu yönündeki dedikodular yüzünden 27 Nisan 1909'da Hareket Ordusu tarafından tevkif olunmuş ve önce Rodos'a ve sonra Midilli'ye sürgün edilmiştir. 1913'te çıkan af sayesinde İstanbul'a döndü. Hayatının son yılları tam bir yalnızlık ve sefalet içinde geçen Murad Bey, 15 Nisan 1917'de Anadoluhisarı Mezarlığı'na defnedildi (Abdullah, 1952, 87-88; Uçman, 2020, s.215).

Yaşadığı dönemin önemli fikir ve düşünce adamlarından olan Murad Bey, İslam dininin gelişmeye engel olmadığı görüşündedir. Ona göre geri kalmışlığın nedeni "*Bizans'ın bütün kötülüklerini miras alan, eski Rum terbiyesi almış, milleti temsil etmekten uzaklaşmış*" olan "*resmi Türkiye*"dir. (Durmaz, 2019, s.1247). Sultan II. Abdülhamid'i "*Hilafeti gasp etmiş bir anarşist, bir mecnun, hâlli icab eden bir şuarsuz, uğursuz, pinti Hamid, Osmanlılığı ve Müslümanlığı mahvetmeyi kurmuş bir canavar, Allah'ın, Peygamber'in ve milletin en büyük düşmanı*" olarak niteleyerek kötü gidişatın II. Abdülhamid'den kaynaklandığını savunmuştur (Durmaz, 2019, s.1250).

Mizancı Murad Bey'in Kaleminden Şeyh Bedreddin İsyanı

Osmanlı-Türk tefekkür tarihinin en ilginç simalarından birisi olan Şeyh Bedreddin, Fetret Devrinde (1402-1413) Çelebi Musa'nın kazaskerliği görevinde bulunmuş, bu görevi sırasında geniş çevrelerle ilişki kurma olanağına sahip olmuştur. Çelebi

Mehmed'in kardeşlerini bertaraf ederek tahta cülusundan sonra ilmüne hürmeten İznik'te ikamete memur edilen Şeyh Bedreddin, bu sırada yakın müritleri Börklüce Mustafa (Dede Sultan) ve Torlak Kemal'le birlikte Osmanlı yönetimine karşı isyan etmiştir. Kısa süre içerisinde kendi etrafında toplamayı başaran Şeyh ve adamları zaten zor günler geçiren Osmanlı idaresini derinden sarsmışlardır. Yaşadığı dönemin önemli alimlerinden birisi olan Şeyh Bedreddin'in ilmi kişiliği bu isyan hareketinin gölgesinde kalmıştır. Şeyh Bedreddin, Osmanlı tarihçilerinin resmi tarih anlayışına uygun olarak yazdıkları eserlerde zındık, mülhit ve asi olarak tanıtılmaktadır. Bu durum müverrihlerin eserlerini kaleme alırken daha çok Osmanlı saltanatına tarafgir olarak hareket etmelerinden kaynaklanmaktadır. Oysa XX. yüzyıl müelliflerinden Mizancı Murad resmî ideolojinin dışına çıkarak Şeyh Bedreddin'i bir kahraman olarak okuyucularına takdim etmiştir.

Murad Bey Târîh-i Ebû'l-fârûk isimli eserinin birinci cildinin 232-242 sayfalarında ve "Birinci Eser-i İntibah" başlığı altında Şeyh Bedreddin vakasını ele almıştır.

Ona göre İslam dini bütün zamanlarda ve her yerde yanlış anlaşılmalardan ve uygulamalardan kurtulamamıştır. Oysa İslam dini iyi niyetlidir, fakat ne yazık ki cahilane müdahale ve yanlış yorumlamalardan kurtulamamıştır. İttihat kapısının kapatılması bile bu şekilde kabul edilebilir (Mizancı Murad, 1325, s.232).

Osmanlı medeniyetinin temelleri teslis muammasını meydana getiren Doğu Roma Kayserliği'nin bin türlü tahriplerine uğramış olan ruhbanlık çevresinde atıldığından İslam'ın hükümlerinin anlaşılabilirliğine herkesten ziyade Osmanlıların sarılması icap ederken durum tam tersi istikamette olmuştur. Bunun nedenini iki sebebe dayandıran müellife göre bu sebeplerden

birincisi Osman Gazi'nin bir medrese, fakih veya muallime değil bir tekke şeyhine bağlanması ve ilk dini kurumların o tekke şeyhinin rehberliği ile icra edilmesidir. Bu yüzden erken zamanlardan itibaren tekkeler ve dervişler çoğalmış, Bizans ruhbaniyeti ve özellikle manastır inzivaları ile esas İslam'ın sadeliği arasındaki farkın halk tarafından anlaşılabilmesi için yeterli bir zaman aralığının ortaya çıkmasına imkân kalmamıştır. İkinci olarak tavâif-i mülük² devrinin zararlı sonuçları olan ve “*ahkâm-ı şer'îye müzayedecileri*” namıyla tanınan menfaatçi ve dalkavuk alaylarının tekkelerin, imaretlerin ve padişah ihسانlarının çokluğu sebebiyle Osmanlı ülkesine hücum etmesidir. Zorbalara yaltaklanmak için türlü teviller ve tefsirler ile ahkâm-ı celileyi tahrif etmeye alışmış olan bu kimseler Osmanlılığa katılınca bu mesleklerinden vazgeçmemişlerdir. Osmanlıların İslam ile teşrifleri esnasında Mihâl ve Evrenos Bey gibi Rum emirlerinin cemaat içinde bulunmaları ve devletin çeşitli yönetim kademelerinde söz sahibi olmaları da mevcut duruma tesir etmemiştir. Bu sebeple kısa bir zamanda Osmanlı medeniyeti dairesinde, İslam hükümlerinin de tesiriyle (oluşturulan) eserler, hususi bir tarzda ortaya konmuştur. Yani aslından bir hayli uzaklaşmıştır (Mizancı Murad, 1325, s.233-234).

Murad Bey, Bizans'ın inkıraz devrinde keşişlik, ruhbanlık, inzivacılık ve târik-i dünyalığın arttığını belirterek her derede bir ayazma, her mezarlıkta bir hatif, her dağda bir manastır bulunduğunu; mucize gösterme, gözle görülmeyen manevi alemin açığa vurulması, hastalıkların

tedavisi, günahların refedilmesi, mutluluk verilmesi gibi hususların toplumun her tabakasına sirayet ettiği ve alım satım vesilesi makamına geçtiğini ifade etmektedir. Gaybın bilgisini yalnızca Allah'a hasreden, hatif ve müneccimleri inkâr eden ve yalanlayan, insanlara ve topluma güzel hizmetler etmeyi ibadet sayan, Hak ve hakikati açıklayan İslâm dininin mensupları putperestlik dininden kalma köhne Bizans keşişliğinden tevahhuş etmeli ve dört halifenin yüce zamanlarında olduğu gibi çağdaş medeniyetler seviyesini yakalamak ve bunun da üzerine çıkmak için gayret göstermeliydiler. Oysa ilk gazalarda şehit olanların mezarları, türbeleri, Rum ayazmaları gibi derman arayan dertlilere ziyaret ve toplanma mahalli halini aldı, Meryem Ana kandilleriyle donandı, rengarenk bezlere sarıldı. Dağlardaki mağaralar, şehirlerdeki harabeler, tekkeler kendilerini toplumdan tecrid eden tembellerle dolmaya başladı. Abdâl kumrallar, Geyikli Babalar, Deli Biraderler padişahın lütfunu, halkın şevket ve ihtiramını celbetmeye başladılar. Rum'daki bu hastalık o derecede toplumu istila eyledi ki İstanbul muhasaralarında meşhur şeyhlerden iki muhterem zat fethin gününü ve saatini haber vermek cüretine kadar zamanın hastalığına ulaştıkları halde Kur'an-ı Kerim'in hükümlerine dayanarak şikâyet edecek bilgi sahibi ve işine vazifeşinas bir Müslüman zuhur etmemiştir (Mizancı Murad, 1325, s.234-235).

Murad Bey'e göre yaratılışın azamet ve ulviyeti zaman ve olaylardan etkilenmeksizin aynı itibarda baki ve her çeşit kural dışılıktan arındırılmış olmasından bellidir. Oysa Bolayır'da küçük bir grup alperenin

² Mülükü't-tavâif şeklinde de kullanılan bu tabir Genelde büyük bir devletin yıkılmasından sonra ortaya çıkan irili ufaklı siyasal birimleri, özelde Endülüs Emevî Devleti'nden sonraki Abbâdîler, Âmirîler, Bekrîler, Birzâlîler, Cehverîler, Demmerîler, Eftasîler,

Hammûdîler, Hârûnîler, Hazrûnîler, Hüdîler, Müzeynîler, Rezînîler, Tücbîler, Yefrenîler, Zîrîler ve Zünnûnîler gibi yirmi civarında küçük devleti (düvelü't-tavâif) ifade eder (Özdemir, 2020, s.552).

metanet ve cesareti ile kazanılan zaferin şanını yükseltmek isteyen dervişler cehalet ellerini keşişlerin marifetine uzatarak semavî süvarilerin merhum Süleyman Paşa'ya yardım ettiğini iddia ederek zaferin ve gazilerin şanının parlaklığını gölgelemişlerdir. Sultan II. Murad devrinde, İstanbul kuşatması sırasında Emir Buhari'nin fetih saatini haber vermesine rağmen belirlenen saatte fetih gerçekleşmeyince olacak şeyin olmamasına sebep arayan askerın gözüne kale duvaru üzerindeki Meryem Ana heykeli ve yıldızlı formalı keşişler ilişmiş, “ilahi yardım illeti” yüzünden sınırları sarsılan asker firar etmiştir (Mizancı Murad, 1325, s.235).

Tekkeler ve dervişler aracılığıyla İslam dini ruhbanıyetin istilasına hedef olmuştu. Tehlikenin farkına varanlar padişahların tarikatlere intisapları yüzünden tekkeler aleyhinde ses çıkarmaya korkuyorlardı. Seçkin din alimlerinden bazıları köşelerine çekilirken bazıları da Mısır, Şam veya Buhara'ya hicret ediyorlardı (Mizancı Murad, 1325, s.236).

O sıralarda Sultan Musa'nın kazaskeri olarak görev yapan Bedreddin Simavî de mevcut durum karşısında müteessir olanlardan birisiydi. Meşhur Cürçânî'nin seçkin talebelerinden olan Bedreddin Simavî felsefî düşünceleri ve iddiaları nedeniyle zamanının alimleri ve tarihçileri tarafından küfür ve irtidat ile vasıflandırılmıştı. Murad Bey Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal gibi ne yaptığını bilmez çırakların eylemleri ve iddiaları yüzünden şeyhin küfür dairesine kadar sürülmüş olabileceği, lakin bu dengesizlerin eylemleri ve iddiaları tarafsız bir şekilde incelenince hakikatin yüceliğini ve İslam'ın temeline uygunluğunu inkara gerek olmadığı kanaatindeydi. Ona göre Osmanlı inkılabının ilk rehberliği rütbesi onlardan çekip çıkarmak doğru olmayacağı gibi Osmanlı inkılabını hazırlayan mücahitler defterinin başına Bedreddin Simavî ve

Dede Sultan ve Kemal Hob-din'in isimlerinin yazılması gerekmektedir (Mizancı Murad, 1325, s.237).

Murad Bey, Şeyh Bedreddin'in çırakları Dede Sultan (Börklüce Mustafa) ve Kemal'in nasihatlerini şu şekilde aktarmaktadır: “Allah, dünyayı yaratarak insanlara bahşetmiştir. Servet ve topraktan elde edilen mahsulat herkesin ortak hakkıdır. İnsanlar birbirlerine eşittirler. Birinin servet biriktirmesiyle diğerlerinin ekmeğe bile muhtaç kalmaları İlahi amaca aykırıdır. Yalnızca nikahlı kadınlardan başka dünyadaki her şey müşterek olmalıdır. Allah kanunlar koymuş, onlardan istifade için de akıl ve izan vermiştir. Herkes kendi aklı yettiğince ilahi emirleri kabul eder, birinin düşüncesi diğerininkine benzemediği için zor kullanılması İlahi maksada ve emirlere aykırıdır. Çünkü fikir ve vicdan aheng-i tabiat mahsulüdür. Zor kullanmanın etkisinden korunmuştur. Bu nedenle Müslüman, Hristiyan, Musevî, Mecusî hepsi Allah'ın kuludur, birdir ve kardeşdir. Aralarında muhabbet ve dostluk şarttır. Görüşüp temas etmeleri ve muhabbetleri sayesinde hak batıla galip gelir. Esas istek böylece kendiliğinden hasıl olur. Hükümetler ise zulüm ve zorbalık mahsulüdür. Onun, yani hükümetin tecavüzlerini hoş görmek, yaradılış amacına aykırı emirlerine itaat etmek ise caiz değildir. İdare heyeti, saadet zamanında olduğu gibi millet tarafından seçilmelidir. Saray, saltanat, muharebe ve asker hep zulümdür. Tekkeler, dervişler, alimler onlar da zulüm ve zorbalığın eseridir. Herkes özgür bir şekilde fikir ve kişisel bir yol belirleyebilmeli, komşusunun yoluna ve mezhebine hüürmet etmeli” (Mizancı Murad, 1325, s.237-238).

İşte bu fikirler ve iddialar pek büyük bir etki peyda ediyordu. Çünkü Osmanlı toplumu o zamanlar büyük çoğunluk

itibariyle zulüm altında eziliyordu. Başlangıçta gayrimüslim unsuru hiçbir imtiyaza sahip değillerdi. Gelişme ve mükemmelliğe ulaşmak için ümit yoktu. Müslümanlar bile eşitliğe sahip değillerdi. Devlet makamları soylu kimselere, derebeylere veyahut kapı halkına mahsustu. Tımar sahipleri, köy çocuklarının medreseye gitmelerini ve ilimle meşgul olmalarını bile engelliyorlardı. Çünkü onlara kendilerinin mülkleri olarak görüyorlardı. Bu suretle en basit olan şer-i hukuk bile gözetilmediği için halk, cinse ve mezhebe bakmaksızın, tereddüt etmeksizin yeni mezhebe sarılmışlardı. Dede Sultan büyük bir kuvvete sahipti. Zira gaza ve şehadet hakkındaki itikatları tazelenen müritleri gülerek ölüme gidiyorlar, cesaret ve metanette herkesi hayrette bırakıyorlardı. Camilere, kiliselere ve sinagoglara dokunmazken, tekkeler ve manastırlara ise aman vermiyorlardı (Mizancı Murad, 1325, s.238-239).

Murad Bey, bu yeni mezhebin hızla yayılmasının sebebi olarak Anadolu'nun içinde bulunduğu şartları göstermektedir. Buna göre Anadolu iki yüzyıldan beri savaş, anlaşmazlık ve mücadele altındaydı. Savaşan taraflar geçtikleri bölgelerdeki halkın zararına olacak işler yaparlardı. Kimse ırzından, malından ve canından emin olamıyordu. Timur fırtınası henüz geçmişti. Bayezid-zâdelerin post kavgası onu takip etti. O bitince tekrar memleketlerine iade olunan beylerle Osmanlıların mücadeleleri başladı. Güya talep edilen amaç mücadelenin devamıymış gibi Karamanoğlu sıkıntısının ortadan kaldırılması ihtimali hasıl olmuşken, anlamsız bir şekilde uzamıştı (Mizancı Murad, 1325, s.240).

Dede Sultan ve Kemal'in şu hitabıyla geniş halk kitleleri elektrik akımına kapılmış gibi titriyordu: “*Yazık değil mi çaresiz ahaliye?*

Onlar da Allah'ın kuludur. Yaşamak, rahat etmek, çoluk çocuğuyla, mâl ve ırzıyla bahtiyar olmak ister. Bütün yıl rahat görmüyor, hayvan gibi çalışıyor. Kazancını beye diyorlar alıyorlar, beyliğe diyorlar alıyorlar. Geri kalan kısmını olsun rahat yiyemiyor. Tatarlar geliyorlar, yağma ediyorlar. Onlara karşı ordu geliyor. Yine yağma ediyorlar. Derken Karamanoğlu diyorlar, Cüneyd Bey diyorlar, şu diyorlar, bu diyorlar, geliyorlar, alıyorlar, yıkıyorlar, yakıyorlar, karıları, çocukları, ihtiyarları kesiyorlar, doğruyorlar. Timurlar, Osmanoğulları, Karamanîler bizim nemize lâzım? Kozlarını kendi kendilerine kırsınlar. Bizi rahat bıraksınlar. Onların bize lüzumu yoktur. Biz kendi işimizi biliriz. Kendimiz görürüz. Allah'ın kelâmı bizim dertlerimize kâfi derman olabilir. Bir kadı nerede olsa bulunur. Bize mütegalibelerin, zalimlerin, kan içicilerin lüzumu yoktur. Allah insanları hür olmak, kardeş olmak, birbirini kucaklamak, sevmek üzere yaratmıştır. Birbirini kesmek, doğramak, mâla ve ırza ve cana tecavüz etmek, canavar olmak üzere yaratmamıştır. Yaşasın müsavat, yaşasın uhuvvet, var olsun hürriyet!” (Mizancı Murad, 1325, s.240-241).

Murad Bey'e göre padişah ve vekilleri ilk başta olayın vahametini tam anlamıyla takdir etmemişlerdi. Oysa sıkıntı gerçekten büyüktü. Gönderilen müfrezelerin mağlup olması üzerine telaşlanan padişah Cüneyt Bey'in biraderi Hamza Bey'den sonra İzmir sancak beyi Kral-zâde Süleyman Bey'i Dede Sultan üzerine sevk etti. Ancak bu birlikler Dede Sultan tarafından mahvedilmişti. Saruhan sancakbeyi Ali Bey'in de mağlup olması üzerine Rumili ve Anadolu'dan büyük bir askeri birlik toplanarak Şehzade Murad'ın (Sultan II. Murad) kumandası altına verildi. Padişahın en çok güvendiği Bayezid Paşa da şehzadeye katıldı. Osmanlı kuvvetleri bu

defa başarılı oldular. İzmir'den Çeşme yakasına kadar ne rast geldiyse kesildi, yakıldı. Dede Sultan kahraman gibi mücadele etti. Az bir askeri ile esir alındı. Tövbe ve istiğfara mecbur etmek istediler, ancak işkenceler, tehditler kâr etmedi. İdam olunup memleket memleket gezdirildi. Buna rağmen halk arasında birçok zaman Dede Sultan'ın sağ olduğu ve bir gün ortaya çıkacağı inancı kaldı. Kemal ise Manisa'da yardımcılarıyla birlikte esir edildi ve ardından asılarak idam edildi. (Mizancı Murad, 1325, s.241-242).

Dede Sultan ile Torlak Kemal'in isyanları üzerine Şeyh Bedreddin İznik'te duramadı. Rumeli'ye geçti. Dobruca'daki Deliorman'da saklandı. Anadolu'da muzaffer olan Osmanlı ordusu Şeyh Bedreddin'in üzerine yürüdü. Şeyh Bedreddin Dobruca'dan Serez taraflarına kadar gelmişti. Serez civarında tutuldu. Edime'de ulema kendisini ilzam edemediler. İran ulemasından Sa'îdü'l-herâtî idamına bir fetva verdi ve bu fetvayı icra ettiler (Mizancı Murad, 1325, s.242).

Murad Bey, Osmanlı ordusunun bu galibiyetinin şeriat ve diyanetin şirk ve sapıklığa bir galebesi olmaktan ziyade tekkelerin medreseler karşısında aldığı bir zafer olarak görmektedir. Ona göre yeniliğin ilk teşebbüsü böylece azalmış ve mahvedilmişti. Buna rağmen istikbalde dahi aynı hal ve hareket için kapının kapanmadığını belirten müellif Vehabi mezhebinin de bu girişimlerin en önemlilerinden olduğunu vurgulamakla birlikte bunun da son söz ve radde olmayacağı kanaatinde dir (Mizancı Murad, 1325, s.242).

SONUÇ

Şeyh Bedreddin, 14. yüzyıl sonu ve 15. Yüzyıl başlarında yaşamış olan bir İslam alimidir. Tasavvuf geleneğinde yetişen

Şeyh Bedreddin tarihi kaynaklarda sosyal reformist olarak nitelendirilir. Yaşadığı dönemdeki sosyal adaletsizliklere, zenginlerin ve yöneticilerin halkı sömürmesine karşı çıkan Şeyh Bedreddin'in ahlaki ve toplumsal reformları savunmuştur.

Şeyh Bedreddin'in adaletin üstünlüğüne dayalı görüşleri merkezi idare tarafından yoksul bırakılmış, ezilip hakir görülmüş Türkmenler arasında kısa sürede yayılmış ve Osmanlı idaresine karşı ihtilalci bir hareket olarak vücut bulmuştur. Türkiye'nin batısında meydana gelen isyan hareketi Osmanlı idaresini uzun süre meşgul etmişse de başarıya ulaşamamıştır.

Şeyh Bedreddin ilmi karşısında herkesin saygı duyduğu bir düşünür ve kazaskerlik yapmış bir devlet adamıdır. İsyân sonrasındaki yargılama sırasında inanç ve düşüncelerinden hüküm giymemiş olması bunun bir kanıtıdır.

XIX. yüzyıl Türk tarihçilerinden, Târîh-i Ebü'l-Fârûk'un müellifi Mizancı Murad Bey, söz konusu eserinde Şeyh Bedreddin hareketine yer vererek Şeyh Bedreddin'i ve adamları Dede Sultan ve Torlak Kemal'i remi tarih yazıcılığının dışına çıkararak bir kahraman olarak tanıtmıştır. İslam dininin yüzyıllar boyunca yanlış anlaşıldığını belirten müellife göre Osmanlı padişahlarının alimler yerine tekke şeyhlerine itibar etmeleri bu durumun nedenidir. İslamiyet'te bulunmayan ruhban sınıfının Bizans'ın etkisiyle Türkiye Türkleri arasında ortaya çıktığını ve bu suretle İslamiyet'in ruhbanîyetin taarruzuna maruz kaldığını iddia eden Mizancı Murad, Şeyh Bedreddin'i "İslam'ın karşılaştığı tehlikeyi gören ve yüreği sızlayan bir düşünür" olarak nitelendiren dönemin Müslümanlarını dört halife zamanında olduğu gibi çağdaş medeniyet seviyesini yakalamak ve bunun da üzerine çıkmak için gayret sarf etmek yerine putperestlik dininden kalma köhne Bizans

keşifliğine teslim oldukları için eleştirmektedir. Müellife göre Şeyhin halifeleri Dede Sultan ve Torlak Kemal'in eylem ve iddialarının tarafsız bir şekilde incelenmesi ile hakikatin yüceliği ve İslam'ın temeline uygunluğunu inkâra gerek yoktur. Ona göre Osmanlı inkılabının ilk rehberliği rütbesi onlardan çekip çıkarmak doğru olmayacağı gibi Osmanlı inkılabını hazırlayan mücahitler defterinin başına Bedreddin Simavî ve Dede Sultan ve Kemal Hob-dîn'in isimlerinin yazılması gerekmektedir.

Kaynakça

ABDULLAH, F. (1952). Mizancı Mehmed Murad Bey. *Tarih Dergisi*, 2(3-4), 67-88.

EMİL, B. (1979). *Mizancı Murad Bey (Hayatı ve Eserleri)*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Mizancı Murad. (1908). *Târîh-i Ebu'l-Fârûk*. C.1, İstanbul: Matbaa-i Âmedi.

ÖZDEMİR, M. (2020). Mülükü't-Tavâif. *TDV İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 31, s.552-555.

UÇMAN, A. (2020). Mizancı Murad. *TDV İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 30, s.214-216.